

HATAY'DA DİNÎ-ETNİK ÇEŞİTLİLİK VE BU ÇEŞİTLİLİĞİN DİLE YANSIMALARI

RELIGIOUS-ETHNIC DIVERSITY IN HATAY AND THE LANGUAGE REFLECTION OF THIS DIVERSITY

Funda ŞAN*

ÖZ: Hatay, yüzyıllar boyunca pek çok farklı topluluğa ev sahipliği yapmıştır. Bu sebeple farklı etnik kökenleri, dinleri, inanışları ve dilleri bünyesinde barındıran bir şehirdir. Hatay'da farklı topluluklara ait gelenekler, inanışlar ve âdetler zaman içinde karışmış, biri diğerini etkilemiştir. Çok kültürlü bu şehirde diğer din ya da dillerden etkilenmemiş, bütünüyle saf bir âdetten ya da gelenekten söz edilemez. Bu etkilerden biri de dil kullanımında meydana gelmiştir. Bölgede yıllar boyunca bir arada kullanılan Arapça ve Türkçe birbirlerinden çok şey alıp vermiştir. Günlük hayatları içerisinde iki dili de aynı anda kullanan bireylerin iki dil arasındaki geçişleri farklı ağız özelliklerini ortaya çıkarmıştır. Bu konuda yapılan önceki çalışmalarda daha çok iki dilliliğin yarattığı dil karmaşası üzerinde durulmuştur. Çoğunlukla cümle düzeyinde ele alınan bu dil karmaşası, çok önemli bilgileri ortaya koymasının yanında Hatay'daki Arapça ve Türkçe ağız yapısını açıklamakta kanımızca yetersizdir. Bundan yola çıkarak bu çalışmada önceki çalışmaların cümle düzeyinde bahsettikleri dil karmaşası, ilk kez fonolojik (ses bilimsel), morfolojik (biçim bilimsel) ve söz varlığı düzeyinde her iki dili de kapsayacak şekilde ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Geniş bir alan araştırması neticesinde elde ettiğimiz bulgular, kaynak kişilerin günlük diyalogları gözlemlenerek elde edilmiştir. Sözlü kaynaklardan yararlanılarak yapılan inceleme neticesinde ortaya çıkan bu çalışmada, Hatay'daki dinî ve etnik çeşitlilikten kısaca bahsedilip iki dilli bireyler üzerinden Arapça ve Türkçenin birbirleri üzerindeki etkilerine örneklerle değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İki dillilik, leksik ödünçleme, Hatay, ağızlar, dinî çeşitlilik, etnik çeşitlilik.

ABSTRACT: Hatay has been home to many different communities for centuries. For this reason, it is a colorful city with different ethnic origins, religions, beliefs and languages. In Hatay, customs, beliefs and traditions which belongs to different communities, have got mixed in time and influenced each other. In this multicultural city, there is no pure custom or traditions which is unaffected by other religions and languages. One of these effects occurred in language use. Arabic and Turkish, which have been used together in the region for many years, have taken many things from each other. Transition between individuals who use both languages at the same time in their daily lives have revealed different oral characteristics. Previous studies about this subject have remained at theoretical level, focusing mainly on language confusion created by bilingualism. Although this language confusion which mostly dealt with at syntactical level provides crucial information, this is insufficient to explain The Arabic and Turkish dialects in Hatay. Thus, in this study, the language confusion, which is mentioned at syntactical level at previous study, is discussed in detail for the first time in phonological, morphological and lexical levels. Our findings have been obtained through observing the daily dialogues of the source persons. In the article, which emerged as a result of the examination made by using oral sources,

* Arş. Gör. Dr. - Yıldız Teknik Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü/İstanbul - sanfunda@hotmail.com

This article was checked by Turnitin.

the religious and ethnic diversity in Hatay is mentioned briefly and the effects of Arabic and Turkish languages on each other through bilingual individuals are mentioned with examples.

Keywords: *Bilingualism, lexical borrowing, Hatay, dialects, religious diversity, ethnic diversity.*

1. Giriş

Hatay, Türkiye'nin Suriye ile sınır komşusu olan, tarihsel olarak her iki ülkenin de toprakları arasında yer alan kısa bir süre tek başına bir devlet olan, jeopolitik ve stratejik konumu dolayısıyla tarih boyunca önemini korumuş bir şehirdir.

Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) sonrasında imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması (30 Ekim 1918) ile Fransa egemenliğindeki Suriye'ye bırakılan Hatay, 1938-1939 yılları arasında bir yıllık süre için meclisi ve cumhurbaşkanıyla tek başına bir devlet statüsü kazanmış, 1939 yılında Hatay meclisinin aldığı kararlarla da Türkiye'ye katılmıştır (Savcı, 2007: 88).

Türkiye'ye katılan son şehir olan Hatay'ın Suriye'yle yakın zamana kadar var olan teması dolayısıyla bölgede Arap kültürünün etkisi belirgin bir biçimde görünmektedir.

Hatay, pek çok din, inanış ve etnik kökene yüzyıllar boyunca ev sahipliği yapmıştır. Doğal olarak bir arada yaşayan bu gruplar birbirleriyle diyalog içinde olmuş, birbirlerini etkilemişlerdir. Din, inanışlar, gastronomi, bayramlar, günlük alışkanlıklar ve dilde bu etki belirgin bir biçimde dikkat çeker. Hatay'da farklı mezheplere, etnik kimliklere ait dinî inanışları, ritüelleri ve âdetleri keskin şekilde birbirinden ayırmak pek mümkün olmamaktadır. Hatay, dinlerin, inanışların, âdetlerin birbirine girdiği ve her inanışın birbirinden bir şeyler alıp verdiği kültürel zenginliğe sahip örnek bir şehirdir.

2. Dinî Çeşitlilik

Hatay'da uzun yıllardır farklı dine mensup insanlar bir arada yaşamayı başarabilmiştir. Bunun en güzel örneği Antakya'da Kurtuluş caddesinde sırt sırta duran Sarımiye Cami ve Katolik kilisesi ile onların tam karşısında bulunan havradır. Müslümanlık, Hristiyanlık ve Museviliğin üç büyük mabedinin bir arada bulunması Antakya'da dinler arası hoşgörünün en güzel örneğidir. Hatay'da bulunan Sünnilerin çoğu Hanefi mezhebine bağlıdır. Kendilerini Arap Alevileri (Nusayri) olarak tanımlayan Aleviler ise bölgenin çok kültürlülüğünün etkisinde kalmış olacak ki dinî ritüellerinde diğer dinlerin etkisi görünmektedir (Türk, 2010: 138-147). Bunun başlıca örneği Hristiyanlar arasında baharın gelişyle birlikte kutlanan yumurtaların boyanması suretiyle gerçekleştirilen, dünyada Paskalya ya da Easter, bölgede ise "Yumurta Bayramı" olarak adlandırılan bayramdır. Her yıl 30 Mart'ta İskenderun'un Akçalı Köyü'nde bir panayır kurularak kutlanan

bayram, o sabah haşlama yumurtaların (soğan kabuklarını haşlama suyuna katmak gibi) doğal yöntemlerle boyanarak kahvaltıda yumurtaların birbirlerine tokuşturulmasıyla kazananın seçildiği küçük bir oyun ile kutlanır. Nereden geldiği kesin olarak bilinmeyen bayram, muhtemelen bölgedeki Hristiyanların etkisiyle Müslümanlar arasında da kutlanmaktadır.

Hatay'ın Hristiyanlıkla teması eskilere dayanmaktadır. Hatay'ın merkez ilçesi olan Antakya, Hristiyanlığın ortaya çıkmasında ve yayılmasında önemli bir rol oynamıştır. Antakya, havarilerin ilk uğrak yeri olmuştur. St. Paul, St. Barnabas ve St. Pierre Hristiyanlığı yaymak için Antakya'ya yerleşmişler ve Hristiyan adını ilk kez burada kullanmışlardır (Türk, 2016: 166-167). İncil'de de geçen bu anlatı, Antakya'nın Hristiyanlar için önemine dikkat çekmektedir. Bugün müze olarak faaliyet gösteren St. Pierre kilisesi, Hristiyanlar için hâlen bir nevî hac merkezidir.

Hristiyanlar ve Müslümanlar arasındaki hoşgörünün diğer bir örneği Antakya merkezde bulunan Habib-i Neccar Camisi'dir. Hristiyanlığı yaymak için Antakya'ya gelen havarilere ilk inanan kişi olarak kabul edilen Habib-i Neccar adına yapılan bu cami, ibadete açık bir cami olmasının yanında avlusundaki bir odada Pavlos ve Yuhanna havarilerinin türbelerinin bulunması dolayısıyla Hristiyanların da uğrak yeridir.

3. Etnik Çeşitlilik

Hatay'da farklı dine mensubiyet gibi farklı etnik kökenli olmak da çatışmadan ziyade kültürel zenginliğin göstergesi olmuştur. Hatay'da Türkler, Araplar, Ermeniler gibi farklı etnik kökene sahip topluluklar, kendi etnik kimliklerine sahip çıkmakla birlikte birbirlerine saygı göstermektedir.

Hatay'da Türk-Sünni topluluğun yanında Arap-Alevi nüfus da azımsanmayacak düzeydedir. Bunların dışında, Arap-Sünnilerin de sayısı fazladır. Daha çok Antakya'da yaşayan Arap-Hristiyanların sayısı ise pek fazla değildir. Sovyetler Birliğinin Afganistan'a müdahalesinden sonra 1982 yılında Türkiye'ye gelen Özbek asıllı Afganların bir kısmı Hatay'ın Ovakent beldesine yerleşmişlerdir. Bugün mahalle statüsüne alınan Ovakkent'te yaşayan Özbekler, giyim-kuşamlarıyla bölge insanından ayrılırlar. Özbekler, geleneklerini hâlen yaşatmaktadır. Bölgede bu kimliklerin dışında, Kürtler ve Ermeniler de Hatay'ın farklı bölgelerinde yaşamaktadır. Özellikle Hristiyan Ermeniler, yurt içinden ve yurt dışından pek çok araştırmacının ilgisini çekmektedir. Türkiye'de muhtarı olan son Ermeni köyü olma özelliğiyle dikkat çeken, Samandağ ilçesinde bulunan Vakıflı Köyü, ziyaretçilerin uğrak yeridir.

Burada dikkat edilmesi gereken en önemli husus, inanışları ne olursa olsun Türk-Sünni, Özbekler ve Kürtler dışındaki diğer grupların hepsi Arapçayı günlük hayatlarında etkin bir biçimde kullanmaktadır. Bireylerin Arapça bilgisi genel olarak konuşma düzeyinde olmakla birlikte, sadece din adamları Arapça konuşup yazabilmektedir.

4. Dinî-Etnik Çeşitliliğin Dile Yansımaları

Hatay toplumundaki din-etnik köken çeşitliliği doğal olarak dile de yansımıştır. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi Hatay'ın coğrafi konumu ve tarihsel süreci dolayısıyla bölgede Arapça ve Türkçeyi aynı anda konuşan, iki dilli bireylerin sayısı azımsanmayacak düzeydedir.

Anadili Arapça olan seksen ve üzeri yaşlı nüfus arasında özellikle kadınlarda Türkçe bilenlerin oranı yok denecek kadar azdır. 1939 yılında Türkiye'ye katılan bir bölgede yaşayan ve o sırada yirmili yaşlarda olan bu nesil için Türkçe öğrenmek zor olmuş olmalıdır. Özellikle tarlada çalışan kadınlar için Türkçe öğrenmek pek ihtiyaç oluşturmamış, ancak askere giden ya da resmi işlerini halletmek üzere evinden, köyünden dışarı çıkan ve dışarıyla temasta olan erkekler için Türkçe öğrenme ihtiyacı hissedilmiştir. Bu sebeple bugün seksenli yaşlardaki kadın ve erkeklerdeki Türkçe konuşma oranına baktığımızda kadınların erkeklere oranla çok daha az Türkçe konuşabildiklerini söyleyebiliriz. Bunun yanında yirmi yıl önce hiç Türkçe anlamayan bir kadının bugün anlamaya başladığını ve bazı temel Türkçe kelimeleri ifade edebildiğini görmekteyiz. Bunda şüphesiz ki üçüncü kuşağın gitgide Arapçadan uzaklaşması ve yaşlı nüfusun torunlarıyla iletişim kurmak adına Türkçe öğrenme ihtiyacı duyması ve evde daha çok Türkçe diyaloga tanık olması etkilidir.

Son yıllarda genç nüfusta eğitimin artması ile ana dili Arapça olan bireylerde Arapça konuşan sayısının azaldığı gözlenmiştir. Hatay'ın köylerinde ve kırsal kesimlerinde yaşayan gelenekçi aileler hariç yeni neslin hemen hemen hiç Arapça konuşmadıkları gibi, anlayamadıklarını da kolaylıkla söyleyebiliriz. Yaşı ilerlemiş bireyler, Arapça bilmeyen gençleri ve çocukları ayıplarken kimi gençler Arapça bilmemeyi eğitilmiş ve şehirli olmanın bir göstergesi olarak görmüştür. Kimi aileler de çocuklarının aksanını bozmamak adına bilinçli olarak çocuklarına Arapça öğretmemiştir. Son birkaç yıldır ise durum biraz değişmeye başlamıştır. Arapça öğrenmek ve çocuklara öğretmek eğitilmiş aileler arasında da yaygınlaşmaya başlamıştır. Ana dillerine sahip çıkmak isteyen bireylerin bu iyi niyetli çabaları, evde hiç Arapça konuşulmadığı için sadece Arap harfleriyle yazılmış kelimeleri okuyabilmek ve bazı kelimeleri anlamlarıyla öğrenmekten öteye gitmemektedir.

Dil karışması daha çok orta yaşlı bireylerde dikkat çekmektedir. Hem kendilerinden önceki nesille hem de yeni nesille iletişim kuran orta yaşlı bireyler her iki dili aynı anda kullanmak zorunda olduklarından konuşurken iki dil arasında sık sık geçişler yapmaktadır. Bu iki dilli bireylerin bazen aynı konuşma metni içerisinde bile iki dilden cümleleri yan yana kullandıkları görülür.

Bundan yola çıkarak Hatay'da konuşma dilinin bu bireyler arasında ne tam Türkçe özellik gösterebildiğini ne de tam anlamıyla Arapça olduğunu söylemek mümkündür. İki dil de birbirleri üzerinde etkili olmuş ve hem Arapça hem de Türkçede yeni bazı ağız özellikleri geliştirmiştir.

4.1. Türkçenin Arapça Üzerindeki Etkisi

Hatay'da özellikle yaşlı nüfus arasında Arapça konuşanların sayısı hayli fazladır. Bu oran yaş küçüldükçe yerini Türkçe ile karışık bir Arapçaya bırakmaktadır. Genç nüfusta ve çocuklarda ise Arapça konuşan sayısı yok denecek kadar azdır. Bu sebeple özellikle orta yaşlılarda iki dilliğin yarattığı karışıklık dikkat çekicidir.

Diğer Arap ülkelerinde kullanılan diller arasında Hatay'da kullanılan Arapça, en çok Suriye Arapçasına benzemektedir. Ancak Hatay'da kullanılan Arapçada Türkçenin etkisi büyüktür. Hiç Türkçe bilmeyen yaşlı nüfusun bile bazı Türkçe kelimeleri Arapça gibi kullandığı görülür. Bu insanlar, kelimenin Arapça orijinal şeklini duyduklarında bile kelimeyi anlamakta güçlük çekerler. Türkçe şekil o kadar yerleşmiştir ki insanlar çoğu zaman onu Arapça sanmaktadırlar. Bu durum daha çok teknolojik alet isimlerinde görülmesinin yanında günlük hayatta kullanılan eşya isimlerinde de aynı durum azımsanmayacak derecede fazladır: *aparlo* "hoparlör" *'arabī* "araba", *ba'ce* "bahçe", *ba'dūnez* "maydanoz", *bardaḳ* "bardak", *birdāye* "perde", *bulūz* "bluz", *burḡol* "bulgur", *cām* "cam", *çatol-çatal* "çatal", *cezma* "çizme", *çōp* "çöp", *defter/deftōr* "defter", *gözlük* "gözlük", *ısbānæḳ* "ıspanak", *kāşūka* "kaşık", *lamba* "lamba", *nāzik* "nazik", *sāvol* "sağol"¹ *silēḥ* "silah", *sinirlē* "sinirli"², *şıfḳāye* ya da *şafḳa* "şapka", *şūfēr* "şoför", *tabaḳ* "tabak", *tabanca* "tabanca", *teksi* "taksi", *terlik* "terlik", *tepsī* "tepsi", *ya'nīş* "yanlış", *zengīn/zengīl* (erkek); *zengīne/zengīle* (kadın) "zengin", *zovr* "zor"...

Yukarıdaki bazı örneklerden de anlaşılacağı üzere Türkçeden Arapçaya kelime geçişlerinde kelimenin orijinal dilinin Türkçe olup olmaması önemli değildir. Nitekim köken olarak Farsça olan *pencere* (telaffuz: *pencerāye*) sözcüğü Türkçe üzerinden Hatay Arapçasına geçtiği için aynı etki bu tür kelimelerde de görülmektedir.

Hatay Arapçası fonolojik olarak da Türkçenin etkisinde kalmıştır. Diğer ülkelerde kullanılan Arapçada bulunmayan, Arapça konuşan halkların telaffuz edemediği /ç/ sesi Hatay Arapçasında bulunmaktadır: *çırāb* "çorap", *çārā* "çare", *kerbīç* "kerpiç"...

¹ İlgidir ki Arapçada *şukran* ile karşılanan teşekkür sözcüğü Hatay Arapçasında hemen hemen hiç kullanılmamaktadır. Onun yerine Türkçe bir kelime olan *savol* "sağol" tercih edilmektedir.

² Türkçe *sinir* kelimesine yine aslında Türkçe bir ek olan +li ekinin eklenmesiyle oluşan sıfat, Arapçaya olduğu gibi geçmiştir. Sadece son harf dar ünlülü değil, geniş ünlülü söylenir.

Örneğin Türkçe üzerinden Arapçaya geçmiş olan *çanta* sözcüğü Araplar arasında *şanta* şeklinde telaffuz edilirken bu kelime Hatay Arapçasında /ç/ sesi korunarak *çıntāye* olarak telaffuz edilmektedir.

Türkçeden alıntı kelimelerde /ç/ sesi muhafaza edilirken aynı durum /p/ sesi için gelişmemiştir. Yine Arap alfabesinde bulunmayan /p/ sesli kelimeler istisnalar olmakla birlikte genellikle /b/ sesine dönüştürülerek kullanılır: *bicama* “pijama”, *bırdāye* “perde”, *kerbiç* “kerpiç”... Ancak *pencerāye* “pencere”, *paspas* “paspas”, *çōp* “çöp” örnekleri de vardır. Burada dikkat edilmesi gereken şey *pencere* için kullanılan biçim, tıpkı orijinal Arapçada olduğu gibi *şubbāk* sözcüğüyle dönüşümlü olarak kullanılmaktadır. *Pijama* ve *perde* kelimeleri için ise alternatif kullanımlar yoktur. Diğer bir deyişle bu iki kelime çok önceden dile girmiş ve bu sebeple halk tarafından çok önceleri telaffuz edebilecekleri biçime dönüştürülmüş olmalıdır. *Pencere*, *paspas* gibi kelimeler ise *perde* ve *pijama* kelimelerine göre yeni kullanıma başlandığı için olduğu gibi /p/ biçimiyle alınmıştır.

Türkçe fiillerde bulunan seslerin değiştirilmesiyle Arapça gibi kullanılan bazı fiiller de vardır. Bunlar tıpkı Arapça üçlü kök harfleri gibi düşünülerek kelimenin sessiz harflerinin alınıp çeşitli zamanlarda çekimlenmesiyle kullanılmaktadır:

düşünmek (*d,ş,n*), *kazanmak* (*k,z,n*), *kullanmak* (*k,l,n*), *sinirlenmek* (*s,n,r*), *zorlanmak* (*z,v,r*) *zorlamak* (*z, v, r*) fiilleri için;

Şimdiki zamanda;

mæt-dæwşæn “(kadın) düşünüyor” (<düşünmek); *mæyt-dæwşæn* “(erkek) düşünüyor”; *mænt-dæwşæn* “düşünüyoruz”

mæt-kāzæn “(kadın) kazanıyor” (<kazanmak); *mæyt-kāzæn* “(erkek) kullanıyor”; *mænt-kāzæn* “kazanıyoruz”

mæt-kallan “(kadın) kullanıyor” (<kullanmak); *mæyt-kallan* “(erkek) kullanıyor”; *mænt-kallan* “kullanıyoruz”

mæt-sænnær “(kadın) sinirleniyor” (<sinirlenmek); *mæyt-sænnær* “(erkek) sinirleniyor”; *mænt-sænnær* “sinirleniyoruz”

mæt-zavvar “(kadın) zorlanıyor” (<zorlanmak); *mæyt-zavvar* “(erkek) zorlanıyor”; *mænt-zavvar* “zorlanıyoruz”

mæt-zavr-o “(kadın) onu zorluyor” (<zorlamak); *mæy-zavr-o* “(erkek) onu zorluyor”; *mæn-zavr-o* “onu zorluyoruz” [-o: Onu (erkek) için kullanılır; Kız için ise -a soneki kullanılır]

Geçmiş zamanda;

ıd-dæwşæn “(erkek) düşündü”; *ıd-dæwşnæt* “(kadın) düşündü”; *ıd-dæwşænna* “düşündük”

it-ḳāzæn “(erkek) kazandı”; *it-ḳāznæt* “(kadın) kazandı”; *it- ḳāzænna* “kazandık”

it-kallan “(erkek) kullandı”; *it-kalnæt* “(kadın) kullandı”; *it-ḳıllanna* “kullandık”

it-sænnær “(erkek) sinirlendi”; *it-sænræt* “(kadın) sinirlendi”; *it-sınnærna* “sinirlendik”

it-zavvar “(erkek) zorlandı”; *it-zavræt* “(kadın) zorlandı”; *it-zıvvarna* “zorlandık”

zavvar-o “(erkek) onu zorluyor”; *zavvirt-o* “(kadın) onu zorladı”; *zıvvarna-h* “onu zorladık”

İsim soylu Türkçe kelimelerin Arapçalaştırılmasının en yaygın yolu kelimeye +[y]e ekinin eklenmesidir: *sitāye* “site”, *peñcāreye* “pencere”, *tavāye* “tava”, *masāye* “masa”, *kepçe* “kepçāye”, *tırbāye* “torba” ...

Bu morfolojik (biçim bilimsel) ekleme o kadar yaygındır ki bazen Arapça kökenli kelimelere de orijinal biçiminde olmamasına rağmen ekleme yapılır: *tāse* “tas”, *manzarāye* “manzara”.

Türkçeden alıntı bir kelimeyi Arapçalaştırmanın diğer bir yolu da ikiden fazla heceli kelimelerde hece yutumuyla yapılıdır: *tancra* “<tencere”; *bantlūn* “<pantolon”; *kındra* “<kundura”, *ḳarmīt* “kiremit”, *birḫāl* “portakal”³...

Ayrıca teknolojinin gelişmesiyle birlikte Arap toplumlarla ilişki içerisinde olmayan Hatay’daki Arapça konuşan halk, yeni aletlere isim türetememiş, bu isimleri cümle içerisinde kullandıklarında kelimelerin Türkçe biçimlerini almışlardır. Örneğin bazı Araplar *bilgisayar* sözcüğü için *hāsub*⁴ sözcüğünü türetmişken, Hatay halkı bu kelimeyi Arapça yerine etkileşimde oldukları Türkçeden almışlardır. Arapça bir cümle içerisinde kullanırken de Türkçe sözcüğe Arapça ek getirmek suretiyle kullanılmaktadırlar: *bilgisayārik* “senin bilgisayarın”. Bu durum diğer yeni teknolojik aletler için de geçerlidir: *şarjik* “senin şarjın”, *telefōnik* “senin telefonun” vs...

4.2. Arapçanın Türkçe Üzerindeki Etkisi

Hem Arapçanın etkisi hem de iki dilli bireylerin Türkçeye yeterince vâkıf olamamaları sebebiyle Hatay ağızında standart Türkçeden ve diğer ağızlardan farklı kullanılan örnekler vardır. Günlük hayatta iki dili bir arada kullanan bireyler çoğu zaman Arapçadaki kullanımı Türkçeye uydurarak kullanmakta ya da kelimeye standart Türkçeden farklı bir anlam kazandırmaktadır.

³ Genel olarak Arap ülkelerinde *burtuḳāl* şeklinde telaffuz edilen kelime, bölge Arapçasına Türkçe üzerinden geçtiği için değişikliğe uğramıştır.

⁴ Zaman zaman *komputer* (<İng. *computer*) şeklinde de kullanılmaktadır.

Hatay ağzında en belirgin fonolojik (ses bilgisel) özellik patlayıcı /k/ sesinin vurgulu, Türkçe telaffuza göre daha gırtlaktan söylenmesidir. Ayrıca standart telaffuzda sonda belli belirsiz söylenen /r/ bölgedeki telaffuzda vurgulanır. Özellikle şimdiki zaman ekinde -(Xyor) bu etki hissedilir. Yine Arapçanın etkisiyle Arapçadan Türkçeye geçmiş / ɣ/ "ayın" harfli kelimeler Türkçedeki standart telaffuzun aksine *ayın* sesi vurgulanarak söylenir: *sa'at*, *cum'a* gibi. Ön damaksıl /g/ fonemi, artdamaksillaşarak /ğ/ye döner: *manğal*< mangal; *bağaj*< bagaj.

Arapçanın Türkçe üzerinde fonolojik özellikler kadar morfolojik etkileri de vardır. Bazen tıpkı Arapçadaki gibi soru ekini kullanmak yerine soru anlamı son hece uzatılarak vurguyla verilmektedir: Geliyorsun? "Geliyor musun?"; *Geldin?* "Geldin mi?" Bu durum Anadolu ağızlarında da zaman zaman görülse de buradaki etkinin daha çok Arapçadan kaynaklı olduğu söylenebilir.

Genellikle niteleme sıfatlarında ve rakamlarda ortadaki sessiz harfin ikizleştirildiği görülür: *küççük* "küçük", *büyyük* "büyük", *uffak* "ufak", *yazzık* "yazık", *kazzık* "kazık", *kıssa* "kısa"; *ikki* "iki", *yeddi* "yedi", *sekkiz* "sekiz", *dokkuz* "dokuz". Ayrıca *afiyet olsun* deyimindeki *afiyet* sözcüğü köken olarak Arapça olmasına rağmen bölgede *afıyyet olsun* şeklinde /y/ sesi ikizleştirilerek söylenir. Sevgi, yakınlık göstergesi olarak kişi isimlerinde de küçültme yapılır. Küçültme Arapça isimler kadar Türkçe isimlerde de kullanılmaktadır: *Sellüm* "Selim", *Hassun* "Hasan", *Kettüb* "Katibe"; *Fellüz* "Filiz", *Sebbül* "Sibel".

Hatay'da yaşayan iki dilli bireylerin Türkçe konuşmaları sırasında Türkçe fiillerin anlamlarında standart Türkçede pek yer almayan anlamları kullandıkları görülür. Türkçenin de anlam genişlemesine müsaade eden bir dil olduğu düşünüldüğünde bu durum garipsenmez. Bölgede yaşayan iki dilli bireyler aşağıdaki filleri ilk akla gelen anlamının dışında anlam genişlemesine uğratarak aşağıda verilen anlamlarıyla da sıklıkla kullanılmaktadır.

konuşturmak: "telefonda konuşmak, telefonla birisini aramak": *Bugün anneni konuştuğundur mu?* "Bugün anneni aradın mı?"

yetişmek: "herhangi bir vakit kaygısı olmadan bir yere varmak, girmek": *İstanbul'a yetiştin mi?* "İstanbul'a vardın mı?" *Eve yetiştin mi?* "Eve girdin mi?"

acımak: "(biber, yemek vs.) acı olmak": Standart Türkçede "Merhamet etmek, başkasının uğradığı ya da uğrayacağı kötü duruma üzülmek; acılı, ağrılı olmak" gibi anlamları olan fiil, bölgede biber, yemek vs gibi yiyeceklerin acı olduğunu belirtmek için acı sıfatı fiilleştirilerek kullanılır: *Biber çok acı* (Standart Türkçe); *Biber çok acıyor* "Biber çok acı" (Hatay ağzı)

geçirmek: “bir yere bırakmak, götürmek” (Arabada giderken köyün önünden geçiliyordur. Arabadaki yolcu, şoföre seslenir) *Beni köye geçir* “Beni köye bırak”

getirmek: Tek başına “(bebek) dünyaya getirmek” deyimini karşılamaktadır. *Ne getirdi?* “Ne doğurdu?”; *Kız getirdi* “kız doğurdu, kız dünyaya getirdi”. Arapçadaki “cābet” çekimli fiili hem “getirdi” hem de “doğurdu” anlamına gelmektedir. Kelime bu sebepten dolayı Türkçede bir anlam genişlemesine uğramış olabilir.

giymek: “(şal, şapka, takı vs.) takmak” *Kolyeni giydin mi?* “Kolyeni taktın mı”

çıkmaq: 1. “Kısıtlı bir zaman dilimi içerisindeyken biri(leri)ni ziyaret etmek”: *Bize çıkmaz mı?* “Tatilin boyunca bize de bir gün gelemez misin?”; 2. “Benzemek”: *Bu çocuk kime çıkmış, babasına mı annesine mi?* “Bu çocuk kime çekmiş, babasına mı annesine mi?”

Cümle başında Arapça kelimelerle oluşturulan Türkçe cümleler de iki dilli bireylerin çokça başvurduğu bir durumdur:⁵

Balla şunu uzatır mısın? (balla: lütfen)

Bes bu kadar? (bes: sadece, yalnız)

Bes yemeği fırına koyayım, çıkarız.

Kal bilmiyormuş (kal: Arapçada demek fiilinin 3. halidir. Ancak buradaki kullanımda söylenen söze inanılmadığını, onaylanmadığını ya da hoş gidilmediğini göstermek için kullanılır. “neymiş efendim bilmiyormuş”)

Kal yarın gelecekmış (“Dedi ki yarın gelecekmış”, ancak anlamda *demek* fiilinden ziyade olayın kesin olmadığını göstermek ve bir olasılığa işaret etmek için kullanılır.)

Ülek/üli/lek, niye böyle diyorsün? (ulan, lan: erkek için)

Ülik/üli./lik niye böyle diyorsün? (ulan, lan: kadın için)

Yābet, nerdesin? (<yā beyt “ey ev”: kadınlar için kullanılan bir seslenme sözüdür. Kadınlar evin temel sorumlusu olarak görüldüğü için bu şekilde seslenilmektedir.)

Hallek böyle olur mu? “Şimdi böyle olur mu?” (*Hallek* zamanı ifade etmekten ziyade inanılmayan bir durum için kullanılır.)

Bunlar dışında Hatay’da kullanılan bazı deyim ve kalıp ifadeler dikkat çekicidir.

Hoş geldiniz: Türkçedeki anlamının yanı sıra Arapçadaki *ehlen ve sehlen*’in karşılığı olarak da kullanılır (Cengiz, 2006: 66). Burada misafirin yeni gelip gelmemesi önemli değildir. Misafire ikram edilen her şeyin

⁵ Konuyla ilgili farklı örnekler için bk. (Cengiz, 2006: 68-73).

arkasından ya da misafir uğurlanırken de söylenir. Gelişiyse ev halkının memnuniyetinin ifadesi için kullanılır:

Misafir: (Kahveler bitmiştir) *Ziyade olsun, elinize sağlık!*

Ev sahibi: *Afiyyet olsun! Hoş geldiniz!*

veya

Misafir: (Eviden ayrılırken) *Her şey için teşekkür ederiz.*

Ev sahibi: *Rica ederiz. Hoş geldiniz!*

Her şey olur: Bölge Arapçasında kullanılan *kull şay bı-şir* kullanımının doğrudan Türkçeye çevirisidir. Kullanım çok yaygın olmasa da özellikle günlük hayatında daha çok Arapça konuşan bireylerin Türkçe konuştukları esnada kullandığı bir söyleyiştir. Şaşırtıcı, üzücü, sevinçli bir olaydan sonra “bu hayatta insanın başına her şey gelebilir” anlamında kullanılır.

Yol kesmek: Standart Türkçede “geçmesine mani olmak, durdurmak; ıssız yerlerde soygunculuk yapmak; motor vb. hızını azaltmak, devrini düşürmek” gibi anlamları olan bu deyim Hatay’da tamamen farklı bir anlamda kullanılmaktadır. Arapçadaki *ıktā’ ad-darb* yapısından çevrildiği belli olan deyim, bölgede “karşıdan karşıya geçmek” anlamında kullanılmaktadır.

Sonuç

Hatay’da dinî ve etnik çeşitlilik ayrışmaya sebep olmak yerine bir kültürel harmoni yaratmıştır. Hoşgörü içinde kutlanan bayramlar, âdetler ve gelenekler uzun zaman içinde farklı etnik ve dinî grupları kaynaştırmış ve grupların birbirlerinin âdetlerini ve geleneklerini ödünçlemesine vesile olmuştur. Gruplar arasındaki bu ödünçleme konuşma dilinde de görülür. Türkçe ve Arapça konuşan sayısının yüksek olduğu şehirde, iki dili aynı anda konuşan insanlar sebebiyle hem Arapça hem de Türkçe için farklı ağız özellikleri gelişmiştir. Arapçanın fonetik, morfolojik ve sentaks yapısının Türkçeden oldukça farklı olması dolayısıyla bölgede Türkçeyle karışık bir Arapça ağızdan söz edilebilir. Bölgede Arapça kelime, cümle ve ses yapılarında çoğu zaman Türkçe özellikler görülür. Benzer durum bölgede iki dilli bireyler tarafından konuşulan Türkçede de görülmektedir. Türkçe cümlelerin arasına sıkıştırılan Arapça kelimeler, yapılar ve ifadeler doğal olarak standart Türkçeden ve diğer ağızlardan farklı kullanımlar ortaya çıkarmıştır. Arapça fonetiğinin Türkçe kelimelere uyarlanması, Türkçe cümleler arasına serpiştirilen Arapça kelime ve ifadeler bu etkinin birkaç örneğidir. Bunun dışında Türkçeye yeteri kadar vakıf olmayan iki dilli bireyler zaman içinde Türkçe fiillerde bir anlam genişlemesine vesile olmuş, standart Türkçede görülmeyen anlamlar yaratmıştır.

Çeviri yazı işaretleri

ā: Uzun a

ī: Uzun i

ō: Uzun ö

ū: Uzun u

Û: Uzun ü

ē: Uzun e

æ: a'ya yaklaşan e

‘: Arapçadaki ayın (ع) sesi

ķ: Artdamaksl k, Arapçadaki kaf (ك) harfinin karşılığı

KAYNAKÇA

Yazılı Kaynaklar

AKSOY, Ömer Asım (1971-1977). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, I-III, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

CENGİZ, Alim Koray (2006). *Din-Kültür İlişkisi Açısından Hatay'da İki Dillilik*, Hatay: Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

CENGİZ, Koray, - TÜRK, Hüseyin (2009). “Hatay'da İki Dillilik ve İki Dillilikten Kaynaklanan Dil Karışması”. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6 (12), s. 190-208.

SAVCI, Nergis (2007). *Hatay Cumhuriyeti Kuruluşu ve Anavatana Katılışı*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

SMITH, Joan (2003). *Language Choice, code-switching and language shift in Antakya, Turkey*, unpublished Phd Dissertation, University of Canterbury.

TÜRK, Hüseyin (2016). “Antakya'da Dinlerarası Hoşgörü ve Habibi Neccar Örneği”. *Folklor/Edebiyat*, 22 (87), s. 155-172.

TÜRK, Hüseyin (2010). “Hatay'da Müslüman Hristiyan Etkileşimi St. Georges ya da Hızır Kültü”. *Milli Folklor*, s. 85, s. 138-147.

Türkçe Sözlük (2011), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Sözlü Kaynaklar⁶

KK1: Ethem Narlı, 1933, İlkokul Mezunu, Emekli, İskenderun (Görüşme tarihi: 30.07.2019 -01.08.2019)

KK2: Vecihe Narlı, 1948, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı, İskenderun (Görüşme tarihi: 30.07.2019 -01.08.2019)

KK3: Katibe Şan, 1936, Okuma yazma bilmiyor, Ev Hanımı, Arsuz Gülcihan Köyü (Görüşme tarihi: 02.08.2019-04.08.2019)

KK4: Hatice Kırmızı, 1946, Okuma yazma bilmiyor, Ev Hanımı, Arsuz Gülcihan Köyü (Görüşme tarihi: 02.08.2019-04.08.2019)

⁶ Kaynak kişiler iki yıldan uzun bir süre boyunca çeşitli zamanlarda kendi yakınlarıyla günlük diyalogları esnasında gözlemlenmiştir. Aşağıda sadece son görüşme tarihleri belirtilmiştir.

- KK5: Adil Tümkaya, 1954, Meslek Yüksekokulu Mezunu, Arsuz Karaađaç Beldesi, (Görüşme tarihi: 05.08.2019, 13.08.2019)
- KK6: Sndz Tümkaya, 1964, Lise Mezunu, Antakya Serinyol Beldesi, (Görüşme tarihi: 05.08.2019, 13.08.2019)
- KK7: Zehra Kiremit, 1964, Arsuz Madenli Ky (Görüşme tarihi: 06.08.2019-07.08.2019)
- KK8: Hamide Kiremitçi, 1970, İlkokul Mezunu, İi Emeklisi, Arsuz Madenli Ky (Görüşme tarihi: 06.08.2019-08.08.2019)
- KK9: Filiz Karpuz, 1977, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı, Arsuz Gzcler Ky (Görüşme tarihi: 09.08.2019)
- KK10: Lemya Satmaz, 1966, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı, Arsuz gllk Ky (Görüşme tarihi: 10.08.2019-11.08.2019)
- KK11: Gl Temizkan, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı, İskenderun 1976, (Görüşme tarihi: 12.08.2019)
- KK12: Hasan Bilir, 1967, Lise Mezunu, Terzi, Arsuz Akçalı Ky, (Görüşme tarihi: 12.08.2019-13.08.2019)
- KK13: Ayfer Bilir, 1975, Lise Mezunu, Terzi, İskenderun, (Görüşme tarihi: 12.08.2019-13.08.2019)
- KK14: Ali Kanal, 1956, İlkokul Mezunu, Emekli, Antakya Ekinciler Ky, (Görüşme tarihi: 20.08.2019)
- KK15: Atra Kulubeciođlu, 1964, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı, Antakya Yeşilpınar Ky, (Görüşme tarihi: 21.08.2019)